

УДК 811.112.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/19.168124>**Божена МАРУНЕВИЧ,**

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри німецької філології факультету іноземних мов
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) bozhena.marunevych@gmail.com

МЕТОДИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИХ ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ З УРАХУВАННЯМ МІЖМОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ

Стаття присвячена актуальній проблемі врахування інтерференції рідної мови у процесі формування іношомовної лінгвістичної компетентності у студентів-філологів, які вивчають німецьку мову як спеціальність. Вказується, що процес оволодіння німецькою мовою відбувається в умовах штучного субординативного білінгвізму, тобто в умовах міжмовної взаємодії рідної та іноземної мов. Детально проаналізовано інтерференцію у структурі психолінгвістичної діяльності білінгва на основі гіпотетичних моделей породження висловлювання, представлених у науковій літературі. Визначено методичну цінність теорії двомовності та вказується на необхідність врахування та використання у навчанні як об'єктивних, так і суб'єктивних закономірностей засвоєння іноземної мови (німецької) на основі рідної мови (української) та її зіставлення з іноземною.

Ключові слова: міжмовна інтерференція, штучний білінгвізм, лінгвістична компетентність, психолінгвістичний підхід, психолінгвістична діяльність білінгва.

Bozhena MARUNEVYCH,

Candidate of Pedagogy, Associate Professor,

German Philology Department, Faculty of Foreign Languages,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) bozhena.marunevych@gmail.com

A METHODOLOGICAL INTERPRETATION OF THE PSYCHOLINGUISTIC PREREQUISITES FOR DEVELOPING LINGUISTIC COMPETENCE IN STUDENTS OF PHILOLOGY WITH REGARD TO CROSS-LINGUISTIC INFLUENCE

The article discusses the importance of considering first language interference in developing linguistic competence in students of German philology. The author analyzes how the German language is learnt in conditions of artificial subordinate bilingualism, i.e. cross-linguistic interaction between a native and foreign language. Under such conditions, the learning process needs to be organized with regard to cross-linguistic influence. The author discusses the process of building foreign language communication skills in conditions of artificial subordinate bilingualism and argues for the importance of interpreting interference from a psycholinguistic perspective, which considers both psychological and linguistic aspects. On the one hand, the psycholinguistic approach views interference as a conflicting interaction between the psychophysiological mechanisms of speech; on the other hand, as an external result of a psychic process, a consequence of the interaction between the systems of a native and foreign language (Ukrainian and German). The author gives a comprehensive analysis of interference in the psycholinguistic activity of a bilingual on the basis of hypothetical models of speech generation presented in research literature; namely the formative level of I. O. Zimnyaya's model is analyzed in terms of the mechanism of internal translation. On the basis of this, the author identifies the following psycholinguistic operations: selection according to communicative intent, code-switching from a native language to a foreign one, and constructing an utterance in a foreign language; these operations underlie the psycholinguistic activity of a bilingual. It is argued that the speech mechanisms developed in one's native language are dominant, which accounts for the subordinate relations between linguistic codes in a student's mind. The author discusses the methodological significance of the theory of bilingualism, which contributes to discovering the specifics of the functional interaction between languages in the mind of a bilingual. It is necessary to take into account and use both objective and subjective regularities of foreign (German) language acquisition on the basis of a certain native language (Ukrainian) and its comparison with the foreign language. This necessitates the use of analysis, linguistic and methodological comparison and translation, which assist in eliminating cross-linguistic influence while developing linguistic competence in students of philology.

Key words: cross-linguistic influence, artificial bilingualism, linguistic competence, psycholinguistic approach, psycholinguistic activity of a bilingual.

Постановка проблеми. Проблема врахування інтерференції рідної мови у процесі формування іношомовної лінгвістичної компетентності у студентів-філологів, які вивчають німецьку мову як спеціальність, займає важливе місце серед актуальних

проблем сучасної методики навчання іноземних мов у мовних вишах України. У Національній доктрині розвитку освіти наголошується, що у державі створюється система неперервної мовної освіти, яка забезпечує обов'язкове оволодіння громадя-

нами України державною мовою, змогу опанувати рідну (національну) і практично володіти хоча б однією іноземною мовою (Національна доктрина, 2002: 2–4). У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема вдосконалення наявних та пошуку нових методик формування у студентів-філологів іншомовної лінгвістичної компетентності, адже у Загальноєвропейських Рекомендаціях із мовної освіти наголошується на необхідності інтенсифікації процесу вивчення та викладання іноземних мов в інтересах ефективного міжнародного спілкування та інтенсивної особистісної взаємодії (Загальноєвропейські Рекомендації, 2003: 273).

Багаторічний досвід роботи, а також результати проведених експериментальних досліджень свідчать про те, що процес оволодіння іноземною мовою здійснюється в умовах штучного субординативного білінгвізму, тобто оволодіння німецькою мовою відбувається в умовах міжмовної взаємодії рідної (української) та іноземної (німецької) мов. При цьому варто зазначити: «Субординативний тип білінгвізму характеризується нерівноправним статусом: одна мова домінує, інша займає підпорядковане положення, в ролі домінанти виступає рідна мова» (Аствацатрян, 1988: 56). Цілком закономірно, що рідна мова вступає у взаємодію з іноземною, виявляючи інтерферуючу дію на процес оволодіння другою мовою, у нашому випадку – німецькою мовою як спеціальністю. За таких умов виникає необхідність організації навчального процесу з урахуванням міжмовної інтерференції у процесі формування лінгвістичної компетентності у студентів-філологів.

Аналіз досліджень. У науково-методичній літературі є багато робіт, присвячених дослідженню проблеми навчання тієї чи іншої іноземної мови з урахуванням інтерференції конкретної рідної мови. Продуктивні ідеї щодо подолання інтерференції рідної мови у процесі формування іншомовної мовленнєвої діяльності розроблені у науково-методичних дослідженнях М. Г. Аствацатрян, Р. Ю. Барсук, А. А. Іванченко, О. В. Коршук, Т. В. Попової, Б. А. Лapidуса, М. М. Фомина, В. І. Шярнаса та ін. Предметом цих досліджень є явище інтерференції на фонологічному, лексико-семантичному та морфолого-синтаксичному рівнях. Зазначена проблема всебічно аналізувалась у роботах лінгвістів (У. Вайнрайха, Ю. А. Жлуктенка, А. Є. Карлінського, Г. В. Колшанського, Б. Ю. Нормана) та психолінгвістів (Л. С. Виготського, Є. І. Верещагіна, І. О. Зимньої, С. Л. Рубінштейна, Т. В. Рябової та ін.).

Зазначаючи обґрунтованість та високий рівень усіх досліджень, варто зазначити, що питання

методики попередження та подолання міжмовної інтерференції на матеріалі німецької та української мов залишаються поза увагою дослідників. Варто зауважити, що проблема формування лінгвістичної компетентності з урахуванням інтерференції рідної мови (української) у студентів-філологів, які вивчають німецьку мову як спеціальність, є мало теоретично дослідженою, а також мало практично розробленою. Викладене вище зумовило актуальність досліджуваної проблеми.

Метою статті є детальний аналіз психолінгвістичних передумов формування лінгвістичної компетентності у студентів-філологів з урахуванням міжмовної інтерференції на матеріалі української та німецької мов, а також обґрунтування необхідності проведення цілеспрямованої роботи для подолання інтерферуючого впливу з боку рідної мови.

Виклад основного матеріалу. Вихідна теоретична позиція у нашому дослідженні стосовно проблеми співвідношення рідної та іноземної мов і мислення людини була визначена на основі осмислення психологічних концепцій взаємодії мови і мислення не лише в умовах білінгвізму, але й монолінгвізму. Процес становлення іншомовної мовленнєвої діяльності в умовах штучного субординативного білінгвізму не передбачає формування у свідомості студента нової мовленнєвої бази, тобто процес засвоєння іноземної мови «навіть чи може бути представлений як процес засвоєння нової системи мислення» (Колшанський, 1990: 175), а процес вивчення мови не може підмінятися вивченням особливостей мислення її носіїв. Завдання полягає в тому, щоб «оволодіти іншими способами і засобами висловлення думки іноземною мовою» (Зимняя, 1989: 147). При цьому важливим є розмежування процесу формування та формулювання думки іноземною мовою і процесу логічного мислення. З психологічної літератури відомо, що у свідомості людини існують дві картини світу: концептуальна і мовна (Серебренников, 1988: 107). Якщо концептуальна картина світу є універсальною, то мовні картини світу відрізняються своїми специфічними рисами (Колшанський, 1990: 37). Специфічний спосіб відображення дійсності у кожному випадку утворює, за термінологією П. Я. Гальперіна, «мовну свідомість» (Гальперин, 1977: 95–101). Зважаючи на те, що людське мислення оформляється не лише логічними категоріями, але й мовними, П. Я. Гальперін вважає мовну свідомість тією ланкою, через яку здійснюється зв'язок мови з мисленням. У зв'язку з цим процес формування іншомовної комунікативної компетентності проходить через опосередковану ланку – мовну

свідомість – і характеризується необхідністю переходу від мовних форм рідної мови до форм виучуваної. Важливою для нашого дослідження є вказівка П. Я. Гальперіна на те, що мовна свідомість виучуваної мови має систематично диференціюватися від мовної свідомості рідної мови, оскільки таке диференціювання виключає інтерференцію, а «рідна мова як головний об'єкт диференціювання з конкурента стає опорою для вивчення іноземної» (Гальперин, 1977: 100–101).

Виявивши залежність між рідною та іноземною мовами і мисленням, а також встановивши той факт, що виключити рідну мову зі свідомості людини є неможливим, робимо висновок про те, що розуміння процесу формування лінгвістичної компетентності як процесу оволодіння новим мовним кодом на базі первинного коду рідної мови обґрунтовує не лише правомірність, але й необхідність організації такого навчального процесу, який побудований на зв'язках між українською та німецькою мовами і в якому враховується міжмовна інтерференція в процесі мисленнево-мовленнєвої діяльності студента-філолога.

З огляду на існування різних сторін міжмовної взаємодії (механізм, причини, процес, результат, наслідок) у сучасній науковій літературі існує багато визначень поняття інтерференції, в яких розкривається її суть у різних аспектах: лінгвістичному, психологічному, психолінгвістичному, соціолінгвістичному та методичному (У. Вайнрах, Ю. А. Жлуктенко, А. Є. Карлінський, О. В. Коршук, Б. А. Лапідус, Е. Хауген та ін.).

Власне лінгвістичний підхід до вивчення інтерференції розглядає її у статичі, тобто як результат взаємодії мов. Психологічний аспект передбачає вивчення психологічного механізму інтерференції, тобто інтерференції навичок, а також їх взаємодію в процесі формування іншомовної мовленнєвої компетентності, оскільки мовлення вважається психічною діяльністю (Зимняя, 1989: 17). Внаслідок такої взаємодії процес формування лінгвістичної компетентності характеризується труднощами, зумовленими міжмовною інтерференцією. Це пояснюється тим, що вміння користуватися рідною мовою є сформованим і стійким, домінуючим, а вміння володіння системою виучуваної мови перебувають на стадії становлення. Як результат, виникає сильне проникнення стабільної системи рідної мови в іншомовну мовленнєву діяльність індивіда.

Викладене дає нам змогу поділяти позицію психолінгвістичного підходу до розуміння явища інтерференції, що враховує як психологічний, так і лінгвістичний аспекти, а також допомагає зрозуміти

принцип дії мовленнєвих механізмів індивіда у плані їх співвідношення зі структурою мови, висвітлює причини виникнення інтерференції, процес її появи в процесі мовленнєвої діяльності, а також вплив на процес мовної комунікації. З позиції психолінгвістичного підходу інтерференцію доцільно розглядати, з одного боку, як процес конфліктної взаємодії психофізіологічних мовленнєвих механізмів, а з другого – як зовнішній результат психічного процесу, наслідок взаємодії систем рідної та іноземної мов або ж мовних явищ у системах обох мов (Коршук, 1987: 56), у нашому випадку, української та німецької мов.

Показником інтерференції є помилкові мовленнєві дії білінгва. За висловленням О. О. Леонтьєва, «помилки є сигналом шва, який розійшовся у мовленнєвому механізмі» (Леонтьєв, 1986: 25–31).

Для розуміння того, як з'явився цей шов, необхідно розглянути інтерференцію у структурі психолінгвістичної діяльності білінгва, що передбачає виявлення етапу, на якому вона зароджується. У зв'язку з цим доцільним є проведення аналізу мисленнево-мовленнєвих процесів на основі гіпотетичних моделей породження висловлювання, представлених у науковій літературі (Л. С. Виготський, І. О. Зимняя, Л. Р. Лурія, О. О. Леонтьєв, Б. Ю. Норман, С. Л. Рубінштейн, Т. В. Рябова та ін.).

Вихідним положенням при проведенні аналізу структур моделей породження висловлювання є така теза: «Мовленнєвий механізм, сформований на рідній мові, не функціонує на тому ж рівні в умовах оволодіння іншомовною мовленнєвою діяльністю; оволодіння новою діяльністю означає, що людина якимось пристосовує, можливо, заново формує окремі ланки цього складного мовленнєвого механізму» (Зимняя, 1989: 168).

Відповідно до завдань нашого дослідження обмежимо наш аналіз формуючим рівнем гіпотетичної моделі І. О. Зимньої (Зимняя, 1989: 169), оскільки виділення цього рівня має методичне значення для визначення характеру впливу системи рідної мови і сформованих на її основі механізмів лексико-граматичного розгортання висловлювання на процес породження висловлювання засобами німецької мови. Формуючий рівень названої моделі представлений двома фразами: смислоутворюючою та формулюючою. Саме цей рівень несе відповідальність за логічну послідовність і синтаксичну правильність мовленнєвого акту. Якщо смислоутворююча фаза розгортає смислову канву висловлювання, то формулююча відповідає за вибір слів і граматичне структурування. На думку Т. В. Попової, саме тут підключається механізм внутрішнього перекладу, в основі

Таблиця 1

Синтаксична модель	Мовленнєвий зразок	Український еквівалент	Потенційна інтерференція
дієслово + іменник у знахідному відмінку	neue Städte kennenlernen	знайомитися з новими містами	неправильний вибір відмінкової форми
дієслово + іменник у давальному відмінку	einer Vorlesung beiwohnen	бути присутнім на лекції	змішування типів керування
дієслово + іменник у родовому відмінку	einer Hilfe bedürfen	потребувати допомоги	неправильний вибір відмінкової форми

якого лежать операції перекодування значень із рідної мови на іноземну (Попова, 1990: 24). Психологічна неминучість внутрішнього перекладу зумовлена тим, що індивід користується в процесі іншомовного мовлення кодом внутрішнього програмування, сформованим на базі рідної мови. У результаті встановлюється повна або часткова подібність чи розбіжність вербальних елементів рідної та іноземної мов. На цій основі приймається рішення і будується програма висловлювання засобами іноземної мови.

На основі викладеного вважаємо за можливе припустити, що етапом, на якому зароджується інтерференція, є формулююча фаза формуючого рівня у схемі моделі І. О. Зимньої з урахуванням етапу перекодування, виділеного Т. В. Поповою (Попова, 1990: 21). Виділення у гіпотетичній моделі додаткової ланки – етапу перекодування з рідної мови на іноземну, а також ідея про те, що перекодуванню піддається те, що включає певні труднощі, дали нам змогу інтерпретувати процес формування лінгвістичної компетентності як процес оволодіння такими психолінгвістичними операціями: 1) вибору згідно з комунікативним наміром; 2) перекодування з української мови на німецьку; 3) конструювання висловлювань німецькою мовою. З огляду на те, що процес вибору лексичної одиниці включає орієнтувальні операції, спрямовані на врахування диференційних ознак одиниць відповідної синтаксичної і морфологічної парадигм, а також спираючись на модель функціонування інтерференції в пам'яті людини (Иванченко, 1985: 103), відповідно до якої інтерференція виникає в результаті прийняття неправильного рішення і побудови програми мовленнєвих дій на основі неправильно встановлених орієнтирів, доходимо висновку, що відсутність орієнтування на суттєві ознаки вербальних одиниць німецької мови порівняно з еквівалентними одиницями української мови приводить до їх змішування з еталонами рідної мови, які зберігаються у довготривалій пам'яті. З цієї причини відбуваються збої у механізмі контролю, який порівнює вибрані елементи вербальних

одиниць із задумом, системою і нормою мови, і одержаний елемент, який належить до рідної мови, включається у висловлювання німецькою мовою, що виражається в кінцевому результаті у вигляді інтерферентних порушень лексико-граматичної норми іноземної мови. Як приклад, можна навести порушення норм синтаксичного зв'язку керування німецьких дієслівних словосполучень внаслідок інтерферуючого впливу з боку української мови (табл. 1).

Основною причиною цього є, на нашу думку, той факт, що дієслівні словосполучення із зв'язком керування (за винятком ідіоматичних виразів) не є готовими одиницями мови, а створюються у процесі мовлення за властивими кожній мові моделями. Першочергового значення набуває той факт, що у студента, який володіє рідною мовою як засобом спілкування і мислення, всі мовленнєві механізми вже сформовані і працюють на рідній мові (Миньяр-Белоручев, 1991: 47). Тому цілком закономірно, що більш стійкі мовленнєві навички рідної мови виявляються домінуючими, що породжує відношення субординативної взаємодії кодів, у нашому випадку української та німецької мов, у свідомості студента. Л. С. Виготський зауважує: «У разі засвоєння іноземної мови пройдений шлях розвитку не повторюється», а оволодіння іноземною мовою здійснюється «через раніше засвоєну систему, яка стоїть між мовою і світом речей» (Виготський, 1982: 265). Такою системою є рідна мова, через яку відбувається процес оволодіння іноземною.

Викладене вище переконує в тому, що в умовах штучного субординативного білінгвізму процес формування лінгвістичної компетентності студента-філолога базується, як правило, на рідній мові. У зв'язку з цим наш інтерес до теорії двомовності пояснюється її значущістю для практики викладання німецької мови в україномовній аудиторії. Методична цінність цієї теорії полягає у тому, що вона сприяє виявленню специфіки функціональної взаємодії мов у свідомості двомовця, вказує на необхідність врахування та використання у навчанні як об'єктивних, так і суб'єктивних

закономірностей засвоєння іноземної мови на основі конкретної рідної мови та її зіставлення з іноземною. Результати нейрофізіологічних досліджень підтверджують наш висновок про необхідність визнання взаємодії іншомовного мовленнєвого механізму, який формується, з механізмом, який уже сформований на базі рідної мови. Як вказує Т. М. Ушакова, цілісна система словесних структур, яка склалася під час засвоєння рідної мови, визначає у своєму функціонуванні перебіг ряду процесів, пов'язаних із засвоєнням іноземної мови (Ушакова, 1989: 76–77). Доведено, що система словесних структур рідної мови служить опорою у процесі оволодіння іноземною.

Висновки. Отже, можна стверджувати, що розробка методики формування лінгвістичної компетентності у студентів-філологів в умовах міжмовної інтерференції має спиратися як на

свою основу на виявлення особливостей взаємодії рідної (української) та іноземної (німецької) мов у процесі мовленнєво-мисленнєвої діяльності студента-білінгва. Розуміння взаємодії мовних кодів у процесі мисленнєвої діяльності білінгва забезпечує, своєю чергою, можливість психологічно обґрунтованого підходу до навчання німецької мови в умовах штучного субординативного білінгвізму, дає підстави для використання таких методичних прийомів, які відповідають закономірностям мисленнєвих процесів у період формування двомовності, а саме: аналізу, лінгвометодичного зіставлення та перекладу.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у розробці методики формування лінгвістичної компетентності у студентів-філологів із урахуванням міжмовної інтерференції на матеріалі німецької та української мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аствацатрян М. Г. Обучение иностранному языку в условиях подвижного субординированного билингвизма (на примере немецкого языка в армянской школе): дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02. М., 1988. 370 с.
2. Выготский Л. С. Проблемы общей психологии. Собр. соч. в 2-х томах / под. ред. В. В. Давыдова. М.: Педагогика, 1982. Т. 2. 504 с.
3. Гальперин П. Я. Языковое сознание и некоторые вопросы взаимоотношения языка и мышления. Вопросы философии. 1977. № 4. С. 95–101.
4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. К.: Ленвіт, 2003. 273 с.
5. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку. М.: Рус. яз., 1989. 219 с.
6. Иванченко А. А. Явления интерференции и переноса в процессах долговременной вербальной памяти: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Харьков, 1985. 153 с.
7. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / отв. ред. А. М. Шахнарович. М.: Наука, 1990. 108 с.
8. Коршук Е. В. Психолингвистическая типология межъязыковой лексической интерферентности: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Минск, 1987. 186 с.
9. Леонтьев А. А. Психолингвистические и социолингвистические проблемы билингвизма в свете методики обучения неродному языку. Психология билингвизма: Сб. науч. трудов. М.: Моск. гос. пед. ин-т. иностр. языков, 1986. Вып. 260. С. 25–31.
10. Миньяр-Белоручев Р. К. Методика обучения французскому языку: учеб. пособие. М.: Просвещение, 1990. 224 с.
11. Миньяр-Белоручев Р. К. О принципах обучения иностранным языкам: хрестоматия / сост. А. А. Леонтьев. М.: Рус. яз. 1991. С. 43–53.
12. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті: затв. Указом Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347. Освіта. 2002. С. 2–4.
13. Попова Т. В. Обучение связному высказыванию в процессе иноязычного речепорождения на начальном этапе овладения испанским языком (I курс языкового вуза): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Минск, 1990. 187 с.
14. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке: Язык и мышление. М.: Наука, 1998. 242 с.
15. Ушакова Т. Н., Павлова Н. Д., Зачесова И. А. Речь человека в общении М.: Наука, 1989. 192 с.

REFERENCES

1. Astvatsatryan M. G. Obucheniye inostrannomu yazyku v usloviyakh podvizhnogo subordinirovannogo bilingvizma (na primere nemetskogo yazyka v armyanskoj shkole): dis. ... dokt. ped. nauk: 13.00.02 [Teaching a foreign language in conditions of subordinate bilingualism (a case study of teaching German at an Armenian school): A doctoral dissertation in pedagogy: 13.00.02]. M., 1988. 370 p. [in Russian]
2. Vygot'skiy L. S. Problemy obshchey psikhologii [Issues in general psychology] / A collection of papers ed. by V. V. Davydov: in two volumes. M.: Pedagogika, 1982. V. 2. 504 p. [in Russian]
3. Galperin P. Ya. Yazykovoye soznaniye i nekotoryye voprosy vzaimootnosheniya yazyka i myshleniya [Language awareness and selected issues in the relationship between language and thought]. Issues in philosophy. 1977. No. 4. pp. 95–101 [in Russian]
4. Zahalnoevropejski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia [The Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment] / [scientific editor of Ukrainian issue doctor of pedagogy, professor S.Yu. Nikolaeva]. K.: Lenvit, 2003. 273 p. [in Ukrainian]

5. Zimnyaya I. A. Psikhologiya obucheniya nerodnomu yazyku [The psychology of teaching a foreign language]. M.: Rus. yaz., 1989. 219 p. [in Russian]
6. Ivanchenko A. A. Yavleniya interferentsii i perenosa v protsessakh dolgovremennoi verbalnoi pamyati: dis. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.01 [Interference and transfer in long-term verbal memory processes: A candidate's dissertation in psychology]. Kharkov, 1985. 153 p. [in Russian]
7. Kolshanskiy G. V. Obyektivnaya kartina mira v poznanii i yazyke [Objective worldview in cognition and language] / ed.-in-chief A. M. Shakhnarovich. M.: Nauka, 1990. 108 p. [in Russian].
8. Korshuk Ye. V. Psikholingvisticheskaya tipologiya mezhyazykovoy leksicheskoy interferentnosti: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.19. [A psycholinguistic typology of cross-linguistic lexical influence: A candidate's dissertation in philology]. Minsk, 1987. 186 p. [in Russian]
9. Leontyev A. A. Psikholingvisticheskiye i sotsiolingvisticheskiye problemy bilingvizma v svete metodiki obucheniya nerodnomu yazyku [Psycholinguistic and sociolinguistic issues in bilingualism in the context of foreign language teaching methods]. The psychology of bilingualism: A collection of papers. M.: Moscow State Pedagogical Institute of Foreign Languages, 1986. Vyp. 260. pp. 25–31 [in Russian]
10. Minyar-Beloruhev R. K. Metodika obucheniya frantsuzskomu yazyku: ucheb. posobiye [Methods of teaching the French language: A study guide]. M.: Prosveshcheniye, 1990. 224 p. [in Russian]
11. Minyar-Beloruhev R. K. O printsipakh obucheniya inostrannym yazykam: khrestomatiya [On the principles of foreign language teaching: A reader] / ed. by A. A. Leontyev. M.: Rus. yaz. 1991. pp. 43–53 [in Russian]
12. Natsionalna doktryna rozvytku osvity Ukrainy u XXI stolitti [The National Doctrine of Education Development in Ukraine in the XXI century]: approved by Presidential Decree No. 347 of 17 Apr. 2002. Osvita. 2002. pp. 2–4. [in Ukrainian]
13. Popova T. V. Obucheniye svyaznomu vyskazyvaniyu v protsesse inoyazychnogo recheporozhdeniya na nachalnom etape ovladeniya ispanskim yazykom (I kurs yazykovogo vuza): dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. [Developing coherent speech in elementary-level learners of Spanish (1st year of higher education): A candidate's dissertation in pedagogy: 13.00.02.]. Minsk, 1990. 187 pp. [in Russian]
14. Serebrennikov B. A. Rol chelovecheskogo faktora v yazyke: Yazyk i myshlenie [The role of the human factor in language: Language and thought]. M.: Nauka, 1998. 242 pp. [in Russian]
15. Ushakova T. N. Rech cheloveka v obshchenii [The role of an individual's speech in communication] / T. N. Ushakova, N. D. Pavlova, I. A. Zachesova. M.: Nauka, 1989. 192 pp. [in Russian]

Статтю подано до редакції 11.05.2018 р.